

Literatura a život

SEBESTYLIZACE JAKO STRATEGIE V AUTOBIOGRAFICKÝCH
A ESEJISTICKÝCH TEXTECH BOHUMILA HRABALA

Daniel Just

[BILKENT UNIVERSITY]

Když jsem dopsal Autičko, text, který jsem musel napsat tak, jak jsem jej napsal, pomyslel jsem si najednou: Je toto ještě literatura? Je tento text ještě rukopisem? Mohu jej nabídnout některému nakladatelství? Nepřekročil jsem mezní situaci lidské existence?... A ty samé otázky jsem si kladl, když jsem dopsal druhý díl mé trilogie Vita nuova... proud vyprávění o mém životě, který v proudu a bez interpunkce na dvě stě dvaceti stránkách vyvolává ve mně ty samé otázky: Je to ještě literatura? Je tento text ještě rukopisem?

(HRABAL 1995a: 114)¹

Texty Bohumila Hrabala není snadné kategorizovat jako fiktivní nebo faktické. Mnoho jeho literárních fikcí, například *Postřižiny* a *Oštre sledované vlaky*, je výrazně autobiografických, zatímco okázale autobiografické spisy, například *Svatby v domě*, *Vita nuova* a *Proluky* (tři svazky tvořící *Autobiografickou trilogii*) se vyznačují velkou mírou fiktivnosti a literárnosti. Také diskurzivní texty, které lze obecně pokládat za poměrně jasné, co se týče jejich nefiktivnosti, nejsou v Hrabalově případě tak jednoznačné. Například jeho esejistické fejetony z devadesátých let nejsou čistě faktické a argumentativní. Jak Hrabal deklaruje ohledně dopisů Dubence, jež mezi tyto fejetony patří: „to je fikce“ (HRABAL 1991: 92). A naopak, jeho fikce nejsou čistě fiktivní. Hrabal často opakuje, že jsou pevně ukotveny v realitě. Na Hrabalových komentářích o fiktivnosti a faktučnosti jeho textů je kuriózní jejich hyperbola, neboť je očividné, že jeho fejetony nejsou naprosté fikce a že jeho literární příběhy nejsou věrným odrazem jeho života. Jak Jakub Češka ukazuje na příkladu *Harlekýnových milionů* a *Jarmilky*, v případech, kdy máme spolehlivé biografické informace, najdeme řadu neshod mezi tím, co se v Hrabalově životě stalo

1 Chtěl bych poděkovat Jiřímu Pelánovi a anonymnímu lektorovi *České literatury* za jejich cenné připomínky a podněty k původní verzi tohoto článku.

a jak to zobrazuje ve svých literárních příbězích (ČEŠKA 2014: 791–792). Ba co víc, jak Češka poznamenává jinde, některé literární příběhy mají několik verzí, což zpochybňuje jejich biografičnost (IDEM 2010: 67). *Autobiografická trilogie* přináší podobné problémy. Přestože si Hrabal stojí za tím, že „všechno je pravda“ (HRABAL 1990a: 47), kreativnost se kterou zde stylizuje své vzpomínky na padesátá a šedesátá léta je v rozporu s empirickou povahou jak autobiografie, tak memoáru, jak podotýká Jiří Pelán (PELÁN 2007: 458). Návrh Jana Tlustého pohlížet na *Trilogii* jako na autofikci (TLUSTÝ 2016: 130) sice řeší některé taxonomické nesnáze a otázky literární reprezentace skutečnosti, ovšem zdaleka ne všechny.²

To, že není jasné, zda je daný Hrabalův text fiktivní, či nikoli a zda v něm Hrabal mluví sám za sebe jako jeho autor, nebo zda se v něm stylizuje a schovává za narativními maskami, platí bez ohledu na žánr daného textu. Dokonce i nominálně nejméně fiktivní žánry, jako jsou předmluvy a jiné diskurzivní statě, nejsou úplně bez stylizace. Alexander Götz si všimá, že ve svých předmluvách, poznámkách a studiích expozičního charakteru se Hrabal soustavně stylizuje do persóny excentrika a outsidera (GÖTZ 2001: 373–375). Milan Jankovič dodává, že nezřetelnost toho, kdo v Hrabalových textech mluví, se týká také jeho nejzjevněji fiktivních žánrů (JANKOVIČ 2014: 25). V Hrabalových literárních příbězích totiž není vždy jasné, zda je to jen vypravěč a stvořená postava, kdo promlouvá, či také implikovaný autor, jak dokladá následující pasáž z *Obsluhoval jsem anglického krále*:

[...] vlastně já jsem v tom hostinci vždycky jistil, že podstata života je ve vyptávání se na smrt, jak já se budu chovat, až přijde ten můj čas, že vlastně smrt, ne, to vyptávání se sebe sama, je hovor pod zorným úhlem nekonečna a věčnosti, že už řešení té smrti je počátek myšlení v krásném a o krásném, protože vychutnávat si nesmyslnost té své cesty, která stejně končí předčasným odchodem, ten požitek a zážitek svého zmaru, to naplňuje člověka hořkostí, a tedy krásou. (HRABAL 2015: 351–352)

Jankovič spatřuje tutéž nejasnost v Hrabalových fejetonech, kde neurčitost pozice mluvčího znesnadňuje čtenářovo rozhodování, jestli v nich jde o upřímnou sebezpyč, nebo o hru a mystifikaci (JANKOVIČ 2005a: 264), což nás vrací zpět k Hrabalovu doznání, že jeho fejetony, nebo přinejmenším některé z nich, jsou fikci.

---

2 *Autofikce* je termín Serge Doubrovského označující určitý typ retrospektivního příběhu autorova života, který používá elementy literární fikce. Narozdíl od tradiční autobiografie není autofikce vyprávěna jako nepřetržitý příběh. Soustředí se pouze na část autorova života nebo na jeho fragmenty, nikoli na život celý, tak jak se postupně vyvíjel (DOUBROVSKÝ 1977: 10).

Nezřetelnost, zda jde v Hrabalově textech o skutečnost, pravdu, autobiografii a život, či o fikci, hru, mystifikaci a literaturu, je nejmarkantnější v jeho pozdějších pracích z osmdesátých a devadesátých let, které zahrnují *Autičko*, *Autobiografickou trilogii*, *Kličky na kapesníku*, *Domácí úkoly z pilnosti*, *Listopadový uragán*, *Ponorné říčky*, *Růžového kavalíra*, *Aururu na mělčině*, *Večerníčky pro Cassia* a *Texty*.³ V těchto pracích o sobě a svém životě Hrabal hovoří přímo a svým vlastním jménem, a nikoli již ústy vypravěčů a literárních postav. Ovšem zároveň se nadále spoléhá, a to zejména v *Autičku* a *Autobiografické trilogii*, na široké spektrum literárních technik, jako například na retardaci, amplifikaci, periodicky se opakující motivy, pečlivě regulované kontrasty a náhlé změny tónu. Píše o sobě, svém životě a svých myšlenkách, avšak kombinuje při tom pravdu s fikcí, fakta s kreativitou a skutečnost s literární smyšlenkou.

I. Žití a psaní

Jedním z nevyznačnějších rysů Hrabalových autobiografických a esejistických textů jeho pozdější proveniencie je prostor, který v nich věnuje tématu psaní a sobě jako autorovi. Často se zde vrací k tomu, jak píše, proč se psaní věnuje a jak se jako spisovatel vyvíjel. Celé to začalo, když mu bylo dvacet. Tehdy se poprvé pustil do psaní, a jak tvrdí, hned se mu to zalíbilo, protože zjistil, „že mi to začíná myslet teprve psacím strojem“ (HRABAL 1986b: 255–256). Když se ve věku čtyřiceti osmi let stal uznávaným autorem, byl již schopen „myslet jen psacím strojem“ (IBID.: 258). Avšak Hrabal si příznačně pro tyto texty, mnohdy odporuje. Jinde uvádí, že jeho literaturou podnícené myšlení začíná dlouho před tím, než usedne k psacímu stroji. Toto myšlení zraje pomalu, někdy i dlouhé roky, a to právě když nepíše: „nejraděj mne ten motiv navštěvuje daleko od psacího stroje, v hlučné samotě hospody, na procházce“

3 Kvůli cenzuře během komunismu vycházely Hrabalovy pozdější autobiografické a esejistické práce se zpožděním. *Autičko* vyšlo v roce 1986, ale v textu Hrabal říká, že je mu 69 let, což znamená, že jej psal v roce 1983 (HRABAL 1986a: 119). *Autobiografická trilogie* vyšla mezi lety 1986 a 1987, s tím, že Jaroslav Kladiva, jemuž byl rukopis po jeho dokončení Hrabalem svěřen, udává, že jej Hrabal dopsal v roce 1982 a o dva roky později jej poopravil (KLADIVA 1995: 177–178). *Kličky na kapesníku* byly započaty v roce 1984 jako série rozhovorů, poslední z nich je datován rokem 1986. Následně prošly nahrávky přepisováním a přepracováváním, načež šel výsledný text v roce 1989 do tisku s žánrově provokativním podtitulem „román interview“. *Domácí úkoly z pilnosti* jsou souborem esejí, poznámek, postřehů, rozhovorů a medailonků malířů, které byly napsány mezi lety 1975 a 1982 a publikovány v roce 1982. Jedinou výjimkou v publikování Hrabalových pozdějších prací je jeho „literární žurnalistika“, jak nazýval svou esejistiku z devadesátých let. Konec cenzury v roce 1989 znamenal, že tyto eseje mohly vyjít hned, jak se jich sešlo dostatečné množství, aby naplnily utlý svazek: *Listopadový uragán* (1990), *Ponorné říčky* (1990), *Růžový kavalír* (1991), *Aurora na mělčině* (1992), *Večerníčky pro Cassia* (1993) a *Texty* (1994).

jde o ovlivňování a formování toho, jak ve skutečnosti žije a píše. Hrabal chce žít a psát v přítomnosti, okamžik po okamžiku, bez ohledu na to, kam to celé vede a jestli to má smysl. Otázka celku ho nezajímá, respektive se chce naučit, aby ho nezajímala. Jeho pozdní fejetony, s jejich improvizovaným tokem jednotlivých obrazů, myšlenek a detailů, jsou vyvrcholením jeho snahy toto přání realizovat. Jsou součástí ludické praxe, která má umožnit jak spisovatel, tak i čtenáři lépe spočinout v přítomném okamžiku tím, že usměrní jejich pozornost na jednotlivé momenty a details, a to nikoli jako na složky celku, ale jako na singularity a fragmenty neexistující, nebo přinejmenším nepoznatelné a nedosažitelné, totality. Tato praxe, jakož i Hrabalovy strategické adaptace obecně, není pouhým mýtotvorným manévrem. Hrabal nemanipuluje fakta, aby ho čtenáři viděli tak, jak chce. Jakkoli jsou jeho autobiografické a esejistické texty dokladem toho, kým chce být, spíše než kým ve skutečnosti je či byl, i přesto mají tyto texty dopad nejen na jeho obraz v očích čtenáře, ale také na to, jak on sám žije a píše. To, že v nich formuluje, přepracovává a opakovaně se vrací k otázkám psaní a života, mu umožňuje trvalejší a soustředěnější reflexi na to, kým je, jak se mění a kým se chce stát. Tyto texty nejsou ani kronikou faktů, ani lstivým překroucením skutečnosti. Jsou literární praktikou, která tím, že vybízí k reflexi na život, mění, kým člověk je a kým se stává.

Prameny

HRABAL, Bohumil

- 1982a „Přes ty svoje kočky se stanu tak trochu nesmrtelným“; in idem: *Domácí úkoly z pilnosti* (Praha: Československý spisovatel), s. 138–145
- 1982b „Interview s Jazz klubem“; in ibid., s. 95–98
- 1982c „Rozhovor se čtenáři amatérské scény v Plzni“; in ibid., s. 199–205
- 1982d „Dívka na trampolíně“; in ibid., s. 76–80
- 1982e „Sešitek nerozlišujících pozorností“; in ibid., s. 36–42, 83–92, 99–112, 116–132
- 1982f „Dopis příteli“; in ibid., s. 166–170
- 1982g „Interview Na Hrázi věčnosti“; in ibid., s. 52–61
- 1986a „Autičko“; in idem: *Život bez smokingu* (Praha: Československý spisovatel), s. 45–154
- 1986b „Proč píšu“; in ibid., s. 251–269
- 1986c „Moje Libeň“; in ibid., s. 241–250
- 1986d „Život bez smokingu“; in ibid., s. 35–43
- 1988a „Polomy v lese“; in idem: *Můj svět* (Praha: Československý spisovatel), s. 305–311
- 1988b „Rukověť pábitelského učně“; in ibid., s. 177–180
- 1990a *Klíčky na kapesníku* (Praha: Práce)
- 1990b „Kouzelná flétna“; in idem: *Listopadový uragán* (Praha: Tvorba), s. 5–13
- 1990c „Ponorné říčky“; in idem: *Ponorné říčky* (Praha: Pražská imaginace), s. 27–30

- 1991 „Vinárna U Křižovníků“; in idem: *Růžový kavalír* (Praha: Pražská imaginace), s. 92–94
- 1993 „Modrý pondělí“; in idem: *Večerníčky pro Cassia* (Praha: Pražská imaginace), s. 75–81
- 1995a „Naivní fuga“; in idem: *Naivní fuga* (Praha: Pražská imaginace), s. 73–118
- 1995b „Zpráva o pitvě vlastní mrtvoly“; in idem: *Kdo jsem* (Praha: Pražská imaginace), s. 312–317
- 1996a „Každý může prožít tvořivý život“; in idem: *Ze zápisníku zapisovatele* (Praha: Pražská imaginace), s. 326–329
- 1996b „I naše chyby jsou dokonalé“; in idem: *Pojízdna z povědnice* (Praha: Pražská imaginace), s. 74–78
- 1996c „Ubili koníčka ubili“; in *ibid.*, s. 222–243
- 2015 *Obsluhoval jsem anglického krále*; in idem: *Spisy*, vol. 3; edd. Václav Kadlec and Jiří Pelán (Praha: Mladá fronta), s. 249–358
- 2016 *Autobiografická trilogie, Spisy*, vol. 5; edd. Václav Kadlec a Jiří Pelán (Praha: Mladá fronta)

Literatura

ČEŠKA, Jakub

- 2010 „Psaní Bohumila Hrabala na pomezí literatury“; *Slovo a smysl*, č. 14, s. 53–73
- 2014 „Literatura v perspektivě života, nebo život v perspektivách literatury? K hrabalovskému kalendáriu“; *Česká literatura* LXII, č. 5, s. 785–800
- 2018 *Bohumil Hrabal — autor v množném čísle* (Brno: Host)

DOLEŽEL, Lubomír

- 2014 „Hra s ich-formou v díle Bohumila Hrabala“; *Česká literatura* LXII, č. 2, s. 238–250

DOUBROVSKY, Serge

- 1977 *Fils* (Paris: Gallimard)

FULKA, Josef

- 2010 „Text, trhlina, zkamenělina: k jednomu hrabalovskému motivu“; *Česká literatura* LVIII, č. 6, s. 758–766

GÖTZ, Alexander

- 2001 „Obrazy z hlubiny času: Vzpomínka a autostylizace jako prostředky poetizace“; *Česká literatura* XLIX, č. 4, s. 368–386

CHUCHMA, Josef

- 1990 „Hrabal zase na okraji: Jsou Dopisy Dubence zanedbatelnými prózami velkého autora?“; *Respekt* II, č. 4, s. 14
- 1992 „Hrabalovo velké lamentování“; *Mladý svět* XXXIV, č. 50, s. 10–11

CHVATÍK, Květoslav

- 1992 „Dílo Bohumila Hrabala a problém postmoderny“; in idem: *Melancholie a vzdor: Eseje o moderní české literatuře* (Praha: Československý spisovatel), s. 204–213

JANKOVIČ, Milan

- 1995 „Nad »vnitřním hovorem« pozdního Hrabala (Pozorování a přisvojování textů)“; *Česká literatura* XLIII, č. 3, s. 237–268
- 2005a „Pozdní Hrabal“; in idem: *Cesty za smyslem literárního díla* (Praha: Karolinum), s. 261–268
- 2005b „Text jako proud“; in *ibid.*, s. 255–260
- 2014 „K poetice dlouhých vět Bohumila Hrabala“; *Bohemica Litteraria* XVII, č. 2, s. 7–26
- 2016 „Psaní proudem: Autobiografická trilogie“; in Bohumil Hrabal: *Autobiografická trilogie, Spisy*, vol. 5, edd. Václav Kadlec a Jiří Pelán (Praha: Mladá fronta), s. 7–27

KLADIVA, Jaroslav

- 1995 „Životopis trochu jinak“; in Bohumil Hrabal: *Naivní fuga* (Praha: Pražská imaginace), s. 119–188

KLÍMA, Ladislav

- 1993 *Filosofické listy* (Praha: Herrmann a synové)

LOPATKA, Jan

- 1991 „Nebývalé problémy textologické“; in idem: *Předpoklady tvorby* (Praha: Československý spisovatel), s. 37–46

PELÁN, Jiří

- 2007 „Bohumil Hrabal: Pokus o portrét“; in idem: *Kapitoly z francouzské, italské a české literatury* (Praha: Karolinum), s. 404–466
- 2014 „Brevitas a amplificatio v próze Bohumila Hrabala“; *Slovo a smysl*, č. 21, s. 193–200

PYNSENT, Robert

- 2004 „Hrabal's Autobiographical Trilogy“; in David Short (ed.): *Bohumil Hrabal. Papers from a Symposium* (London: University College London), s. 97–104

PYTLÍK, Radko

- 1997 *A neuvěřitelné se stalo skutekem: O Bohumilu Hrabalovi* (Praha: Emporium)

SLOMEK, Jaromír

- 1990 „Hrnečku, vař!“; *Literární noviny* I, č. 5, s. 4

TLUSTÝ, Jan

- 2016 „Pábitelské autofikce Bohumila Hrabala“; in Roman Kanda (ed.): *Trhliny světa: kniha studií o Bohumilu Hrabalovi* (Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR), s. 130–140

Résumé

Hrabal often emphasizes that his work is firmly anchored in reality. He says that it is based either on what had happened to him, or what he had heard from other people and had identified with to such an extent that he merged in with it. This emphasis on the indivisible link between literature and real life is strongest in his later autobiographical and essayistic texts in which he writes directly about himself and not through narrators or literary characters as he did previously. In these texts

he also thinks more systematically about what it means to be a writer, how he himself developed as a writer and what his objectives were in writing and in life in general. Characteristically, these texts cannot be reduced to what Hrabal says to us in them, as he frequently stylizes himself in various forms and makes use of a number of other typically literary techniques. What Hrabal writes about and how and why he keeps coming back to the problem of the relationship between literature and life is a sign of his efforts to come to terms with what is weighing him down. For him literature becomes a kind of adaptive strategy to deal with his chronic inability to be in the present moment.

Klíčová slova | Keywords

Bohumil Hrabal — autostylizace — psaní — přítomnost — Ladislav Klíma

Bohumil Hrabal — autostylization — writing — presence — Ladislav Klíma